

DOIRA VA ZARBLI CHOLG'ULAR TARIXI**Muhammadjonov Otabek Mansurjon o'g'li**

*Qo'qon davlat universiteti san'at va
sport fakulteti "Cholg'u ijrochiligi" Afg'on rubob yo'nalishi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada doira va zarbli cholg'ularning tarixi, shakllanish jarayoni va o'zbek musiqasidagi roli ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada zarbli cholg'ularning qadimiy shakllari, turli hududlardagi variantlari va milliy musiqa an'analari bilan bog'liqligi yoritiladi. Shuningdek, maqolada doira va boshqa zarbli cholg'ularning xalq marosimlari, bayramlar va tantanalar, shuningdek ansambl va solist ijrosidagi badiiy va pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari bu cholg'ularni milliy musiqa madaniyatining ajralmas qismi sifatida anglashga yordam beradi va ularni zamonaviy musiqiy ijroda qo'llashning badiiy usullarini ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *doira, zarbli cholg'ular, xalq musiqasi, tarix, marosimlar, badiiy ijro, ansambl va solist ijrosi*

Аннотация: *В статье рассматривается история рамочных и ударных инструментов, процесс их формирования и роль в узбекской музыкальной культуре. Анализируются древние формы ударных инструментов, их региональные варианты и связь с национальными музыкальными традициями. Особое внимание уделяется использованию рамочных и ударных инструментов на народных праздниках, торжествах и в ансамблевой и сольной игре, а также их художественному и педагогическому значению. Результаты исследования позволяют рассматривать эти инструменты как неотъемлемую часть национальной музыкальной культуры и демонстрируют способы их применения в современной исполнительской практике.*

Ключевые слова: *рамочные инструменты, ударные инструменты, народная музыка, история, обряды, художественное исполнение, ансамбль и сольное исполнение*

Annotation: *This article examines the history of frame and percussion instruments, their development, and their role in Uzbek musical culture. The study analyzes ancient forms of percussion instruments, regional variations, and their connection with national musical traditions. Particular attention is given to their use in folk festivals, ceremonies, and in ensemble and solo performance, as well as their artistic and pedagogical significance. The research highlights these instruments as an integral part of national music culture and demonstrates their application in contemporary musical performance.*

Keywords: *frame drum, percussion instruments, folk music, history, ceremonies, artistic performance, ensemble and solo performance*

KIRISH

Doira va zarbli cholg'ular o'zbek xalq musiqasining eng qadimiy va badiiy jihatdan boy cholg'ularidan biri hisoblanadi. Ushbu cholg'ular nafaqat musiqa ijrosida, balki xalq marosimlari, tantanalar, bayramlar va diniy rasmiyatchiliklarda markaziy rol o'ynaydi. Zarbli cholg'ular orqali yaratiladigan ritmik tuzilma va tovush effektlari musiqaning ritmik va dramatik tuzilishini boyitadi, marosimlarning ruhiy va estetik mazmunini kuchaytiradi. Shu bois ularni o'rganish nafaqat musiqiy, balki tarixiy, etnografik va pedagogik nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega.

Tarixiy manbalar va arxeologik topilmalar shuni ko'rsatadiki, doira va zarbli cholg'ular Markaziy Osiyo hududida ming yillar davomida shakllangan va rivojlangan. Dastlab oddiy yog'och, teri va shox materiallardan tayyorlangan doira shakllari xalq marosimlarida ritmik asos yaratishda ishlatilgan. Vaqt o'tishi bilan ularning texnik va badiiy imkoniyatlari kengayib, turli hududlarda o'ziga xos variantlar paydo bo'lgan. Shu tariqa, doira va zarbli cholg'ular nafaqat ritmik vosita sifatida, balki milliy musiqa tafakkurining ajralmas qismi sifatida shakllangan.

Doira va boshqa zarbli cholg'ularning milliy musiqa madaniyatidagi o'rnini ularning ansambl va solist ijrosidagi badiiy funksiyalari bilan bog'liq. Marosimlarda ularning ijrosi nafaqat ritm va tempni ta'minlaydi, balki tinglovchining ruhan holatini shakllantiradi, marosimni tantanali va dramatik qiladigan effektlar yaratadi. Shu bilan birga, zarbli cholg'ular pedagogik vosita sifatida ham ishlatiladi: musiqiy maktab va konservatoriyalarda o'quvchilarga ritm, fraza, intonatsiya va ansambl uyg'unligi bo'yicha amaliy ko'nikmalarni o'rgatishda qo'llaniladi.

Ushbu maqolada doira va zarbli cholg'ularning kelib chiqishi, turlari, texnik imkoniyatlari va marosimlardagi badiiy va pedagogik ahamiyati ilmiy asosda tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari zarbli cholg'ularni milliy musiqa madaniyatining ajralmas qismi sifatida anglashga yordam beradi, shuningdek ularni zamonaviy musiqiy ijro va pedagogik jarayonlarda qo'llashning badiiy usullarini yoritadi.¹

ASOSIY QISM

1. Doira va zarbli cholg'ularning kelib chiqishi

Doira va zarbli cholg'ular insoniyat musiqasida eng qadimiy cholg'ulardan biri bo'lib, ularning kelib chiqishi ming yillik tarixga ega. Markaziy Osiyo hududida arxeologik topilmalar va tarixiy manbalar shuni ko'rsatadiki, dastlab oddiy yog'och, teri va shoxdan yasalgan zarbli cholg'ular diniy va ijtimoiy marosimlarda ishlatilgan. O'zbek xalq musiqasida doira qadimiy davrlardan beri marosimlarni ritmik jihatdan boshqarish va tantanali muhit yaratish vositasi sifatida ishlatiladi. Shu tariqa, zarbli cholg'ular nafaqat musiqiy vosita, balki milliy madaniyat va ruhan uyg'unlikni ta'minlovchi badiiy unsurlardan biri bo'lgan.

¹ Islomov, M. **Milliy zarbli cholg'ularning ijodiy imkoniyatlari**. Toshkent: Sharq, 2016.

Tarix davomida doira va boshqa zarbli cholg'ular shakllari rivojlanib, turli texnik imkoniyatlar bilan boyigan. Misol uchun, qadimiy doira faqat bitta ritmni yaratgan bo'lsa, keyinchalik ularning turli turlari va o'lchamlari paydo bo'lib, marosimlarning ritmik va melodik ehtiyojlariga moslashgan. Zarbli cholg'ularning ritmik aniqligi, tovush zichligi va frazali imkoniyatlari ularni milliy musiqa tafakkurida markaziy o'rin egallashiga sabab bo'lgan.

2. Zarbli cholg'ular turlari va ularning xususiyatlari

O'zbek musiqiy an'analari asosida zarbli cholg'ular bir necha asosiy turga bo'linadi:

- Doira: eng keng tarqalgan va marosimlarda ishlatiladigan ramkali cholg'u bo'lib, teri bilan qoplangan va badiiy ritmik imkoniyatlarga ega. Doira ritmik frazalarni ta'minlab, marosimni tantanali va dramatik qiladi.
- Naqor va doyra kombinatsiyasi: katta tantanali marosimlarda doira bilan birga ishlatiladigan zarbli cholg'ular ansamblga noyob ritmik strukturani beradi.
- Shovqinli va qo'shimcha zarbli cholg'ular: misol uchun, shivirlovchi yoki tebranuvchi cholg'ular, marosimlarning dramatik va ruhan boy muhitini yaratishda ishlatiladi.²

Har bir tur o'ziga xos tovush xususiyatlariga ega bo'lib, marosimning badiiy shaklini boyitadi va ansambl ijrosida markaziy rol o'ynaydi. Shu bilan birga, zarbli cholg'ular milliy musiqiy tafakkur va ijro madaniyatining rivojlanishiga hissa qo'shadi.

3. Marosimlardagi o'rni va badiiy ahamiyati

Doira va zarbli cholg'ular nafaqat ansambl va solist ijrosida ishlatiladi, balki marosimlarning ruhiy va estetik mazmunini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

- Nikoh va tug'ilgan kun marosimlari: doira ritmi tantanali kayfiyat yaratadi, ishtirokchilarning ruhiy holatini uyg'unlashtiradi.
- Bayram va diniy marosimlar: zarbli cholg'ular uzun frazali ijro orqali tinglovchida ruhan chuqur taassurot qoldiradi.
- Ansambl ijrosi: doira va boshqa zarbli cholg'ular ansamblga ritmik aniqlik va badiiy uyg'unlik kiritadi, shu bilan birga milliy musiqaning melodik va ritmik boyligini yanada oshiradi.

Doira va zarbli cholg'ularning ijrosi marosimlarda tinglovchi bilan musiqiy hamkorlikni o'rnatadi, marosimni ritmik va dramatik jihatdan to'liq qiladi va milliy musiqaning badiiy ifodasini kuchaytiradi.

4. Pedagogik va zamonaviy ahamiyati

Doira va zarbli cholg'ular musiqiy ta'limda ham muhim vosita hisoblanadi. Musiqiy maktab va konservatoriyalarda ular yordamida o'quvchilarga ritm, fraza, intonatsiya va ansambl uyg'unligini o'rgatish mumkin. Shu bilan birga, zamonaviy

² Xolmatov, R. **Doira va zarbli cholg'ular va milliy musiqa madaniyati**. Toshkent: Sharq, 2014.

kompozitsiyalarda doira va zarbli cholg'ular milliy musiqani yangi badiiy shakllar bilan uyg'unlashtirish vositasi sifatida ishlatiladi. Kompozitorlar ularni simfonik, teatr va zamonaviy janrlarda qo'llab, xalq musiqasining ijodiy va badiiy salohiyatini yanada kengaytiradilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qodirov, N. O'zbekiston musiqasi tarixi. Toshkent: O'zbekiston, 2010.
2. Tursunov, S. O'zbek xalq cholg'ulari va zarbli cholg'ular tarixi. Toshkent: Fan, 2008.
3. Xolmatov, R. Doira va zarbli cholg'ular va milliy musiqa madaniyati. Toshkent: Sharq, 2014.
4. Karimov, A. O'zbek xalq musiqasida cholg'ular va marosimlar. Toshkent: Ilm, 2015.
5. Islomov, M. Milliy zarbli cholg'ularning ijodiy imkoniyatlari. Toshkent: Sharq, 2016.
6. Rasulov, D. O'zbekiston musiqiy merosi va zarbli cholg'ular. Toshkent: O'zbekiston, 2005.
7. Sobirov, I. Xalq cholg'ularining zamonaviy ijrosida badiiy usullar. Toshkent: Ilm, 2012.
8. Jumanov, F. Doira va zarbli cholg'ular: turlari, tarixi va marosimlardagi roli. Toshkent: Fan, 2018.
9. Toshpulatov, O. O'zbek musiqiy pedagogikasi va zarbli cholg'ular. Toshkent: Ilm, 2011.
10. Nazarov, B. Milliy musiqa va doira uyg'unligi. Toshkent: Sharq, 2009.